

UOT 336.02

Vergi tənzimlənməsi mexanizminin stimullaşdırıcı rolunun artırılması istiqamətləri

Rzayev Pərviz Qafar oğlu*
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Xülasə

Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması, onun dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası istiqamətində aparılan məqsədyönlü iqtisadi siyasət çərçivəsində çevik vergi siyasəti həyata keçirilir və bu siyasət son nəticədə mövcud iqtisadi potensialın artırılmasına, əhalinin maddi rifahının yüksəldilməsinə yönəldilmişdir.

Məqalədə vergi dərəcələrinin aşağı salınması və vergi güzəştlərinin azaldılması hesabına vergitutma bazasının genişləndirilməsi, iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılması, optimal vergi mexanizminin qəbul edilməsi məsələləri öyrənilmiş, bazar münasibətləri şəraitində iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi, onun təkmilləşdirilməsi, vergi tənzimlənməsi mexanizminin stimullaşdırıcı rolunun artırılması, vergi islahatlarının səmərəli prinsiplərə əsaslanaraq həyata keçirilməsi istiqamətləri müəyyən edilmiş və elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: *vergi mexanizmi, vergi tənzimlənməsi, vergi islahatları, vergi eksperimenti, vergi inzibatçılığı.*

1. Giriş

İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi, vergi sisteminin inkişafı, vergi sahəsində yeni element və metodların tətbiqi məsələləri biznes mühiti üçün həmişə aktual olmuşdur. Respublikamızda müntəzəm olaraq vergi sisteminin modernləşdirilməsi və vergi ödəyiciləri tərəfindən onun mənimsənilməsinə nail olunması istiqamətində məqsədyönlü addımlar atılır.

*Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi. AZ1040. Bakı ş. Bakıxanov qəs., Ü.Rəcəb küçəsi 1. perviz595959@mail.ru

Müasir mərhələdə vergi siyasətinin məqsəd və vəzifələrinin yerinə yetirilməsini təmin edən vergi münasibətlərinin müəyyən edilməsi vergi mexanizminin yaradılmasının əsas mərhələlərindən biridir.

Vergi nəzəriyyəsinin iqtisadi kateqoriya kimi şərh edilən bir sahəsi də vergi mexanizmidir. Vergi mexanizminin elementləri eyni zamanda həm də müstəqil komplekslərdir, onların hər birinin özünün təşkili, qiymətləndirilməsi qaydaları mövcuddur. Vergi mexanizmi vergi münasibətlərinin təşkilinin yalnız forma və üsullarını deyil, həm də onların kəmiyyət və keyfiyyətinin müəyyən edilməsi üsullarını özündə birləşdirir [1].

Vergi mexanizminin daxili məzmununu büdcə gəlirlərinin formalaşması, vergi məbləğlərinin ərazi və regionlar arasında yenidən bölüşdürülməsi zamanı yaranan hüquqi və maliyyə münasibətləri təşkil edir. Təşkilati-iqtisadi və maliyyə münasibətləri sistemi vergi mexanizminin qurulması xüsusiyyətlərini müəyyən edir.

Vergi planlaşdırması, vergi tənzimlənməsi və idarə edilməsi, vergi nəzarətinin üsulları bir-birindən fərqlidir. Bu xüsusiyyətlər onları müstəqil sahə kimi tədqiq etməyə, onlara xas olan qanunauyğunluqları müəyyən etməyə imkan verir. Bunlar nəzərə alınmaqla vergi mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri işlənib hazırlanır [2].

Vergi tənzimlənməsi, idarəçiliyi və nəzarəti də eyni qaydalara tabedir. Onlar üçün idarəetmənin ümumi nəzəriyyəsinin işləyib hazırladığı müddəalar daha çox əhəmiyyət kəsb edir.

Vergi planlaşdırmasının qarşısında duran vəzifələr birmənalı deyil. Bu vəzifələr kimi vergi tənzimlənməsi, idarə edilməsi və nəzarəti sahələrində də dövlət, korporativ və şəxsi iqtisadi maraqlar toqquşduğundan onlar da birmənalı deyillər. Büdcə-vergi tənzimlənməsi, vergitutmanın idarə edilməsi və büdcə-vergi nəzarəti xüsusi, özüməməxsus üsullarla həyata keçirilir [3].

Optimal vergi mexanizminin qəbul edilməsi həm müxtəlif növ vergilərin seçilməsi, həm də onların hesablanması və büdcəyə ödənilməsinin uyğun norma və qaydalarının təmin edilməsi deməkdir.

Deməli, vergi tənzimlənməsi mexanizminin stimullaşdırıcı rolu daim artırılmalıdır. Çünki vergi tənzimlənməsi eyni zamanda investisiya proseslərinə, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində texnologiyanın yeniləşdirilməsinə, büdcənin balanslaşdırılmasına iqtisadi təsir göstərir. Bu baxımdan yanaşsaq vergi tənzimlənməsi mexanizminin stimullaşdırıcı rolunun artırılması istiqamətlərinin müəyyən edilməsi olduqca aktual bir məsələdir. Bu sahədə ciddi aşraşdırmaların aparılmasına ehtiyac duyulur.

2. Vergi tənzimlənməsi mexanizminin yaradılması və onun tətbiqi zamanı yaranan münasibətlər

Vergi mexanizminin yaradılması aşağıdakı mərhələlərdən ibarət olan ardıcıl prosesdir:

- vergi mexanizminin işlənilib hazırlanması;
- vergi mexanizminin praktiki tətbiqi;
- vergi münasibətlərinin müəyyən edilmiş forma və üsullarına əməl edilməsinin yoxlanılması;
- informasiyanın yığılması;
- vergi mexanizminin fəaliyyətinin müsbət və mənfi cəhətlərinin aşkar edilməsi üçün nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- mövcud vergi sisteminin təhlili, onun qiymətləndirilməsi və vergi mexanizminin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflərin işlənilib hazırlanması.

Vergi mexanizminin tətbiqi zamanı yaranan münasibətlər aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

- hüquqi tənzimləmə və reqlamentləşdirmə;
- vergi planlaşdırması və proqnozlaşdırması;
- vergitutmanın idarə edilməsi;
- vergi nəzarəti.

Dünya təcrübəsindən aydın olur ki, vergi tənzimlənməsinin təşkilinin aşağıdakı prinsipləri işlənilib hazırlanmışdır:

- vergi güzəştlərinin tətbiqi seçim xarakteri daşımır;
- investisiya güzəştləri müstəsna olaraq dövlət investisiya proqramlarının yerinə yetirilməsini təmin edən vergi ödəyicilərinə verilir;
- vergi güzəştlərinin tətbiqi dövlətin iqtisadi maraqlarına zərər vurmamalıdır;
- vergi güzəştlərinin tətbiqi qaydası qanunla müəyyən edilir [3].

Vergi mexanizminin yuxarıda sadalanan bütün həlqələri arasında şərti olaraq sərhəd qoyulur, çünki praktikada onlar daim kəsişirlər, vergi tənzimlənməsi və vergi nəzarəti isə demək olar ki, bir tam kimi çıxış edirlər. Vergi tənzimlənməsi prosesində həm vergi güzəştləri sistemi şəklində həvəsləndirici üsullardan, həm də cərimələr şəklində sanksiya üsullarından istifadə olunur.

Məqsədinə asılı olaraq tənzimlənmədə mövcud üsulların qarşılıqlı əlaqəli sahələri, makroiqtisadi səviyyədə təsərrüfat münasibətlərinin dövlət tənzimlənməsi mexanizmində vergilərin yerinə yetirdiyi funksiyalar vergi tənzimlənməsində xüsusi yer tutur və bunlardan dövlət öz iqtisadi siyasətində daim fəal surətdə istifadə edir [4].

3. Vergi tənzimlənməsi istiqamətində aparılan tədbirlər

Vergi sistemində ədalətliyyə, sadəliyə, səmərəliliyə nail olunması və iqtisadi yük-səliş baxımından bütün maneələrin aradan qaldırılması məqsədilə tənzimləyici tədbirlər həyata keçirilir.

Tətbiq edilmiş vergi normalarının sahibkarlıq və innovasiya fəaliyyətinə məhdudlaşdırıcı təsiri, əhalinin yığımlarının səviyyəsinin aşağı düşdüyü aşkar edildikdə yeni vergitutma konsepsiyasının işlənilib hazırlanması zərurəti ortaya çıxır [6, 8].

Mütəmadi olaraq vergi sisteminin sadələşdirilməsi zərurəti vergitutmada islahatlar aparılmasının əsas amillərindən biridir. Reallıqlar göstərir ki, islahatlararası dövrlərdə vergi qanunvericiliyinə edilən çoxsaylı əlavə, düzəliş və dəyişikliklər onu xeyli mürəkkəbləşdirir.

Hər hansı ölkədə vergi sisteminin mürəkkəbliyi inzibati xərclərin artmasına səbəb olur. Eyni zamanda, vergi ödəyicilərinin ayrı-ayrı qrupları arasında vergi yükünün qeyri-bərabər bölgüsü fikrinə inam artır. Nəticədə vergitutmada islahatların aparılması istiqamətində yaranmış stimullar iqtisadi imkanların yol verdiyi hədd daxilində reallaşdırılır. Vergi ödəyicilərinin fəaliyyətinə nəzarətin səmərəliliyini daha da artırmaq üçün vergi ödəyicilərinin üzərinə bütün gəlirləri barədə məlumat vermək vəzifəsi qoyulur. Ancaq buna baxmayaraq islahatların keçirildiyi dövrlər arasında vergidən yayınmanın miqyası genişlənir, yayındırılan gəlirlərin məbləği artır [7, 10].

Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş vergi nəzarətinin bütün üsullarından istifadə etdikdə belə vergi orqanı pul vəsaitlərinin bütün hərəkətini aşkar etmək və bağlanan bütün kommərsiya əqdlərinə nəzarət etmək iqtidarında deyildir. Nəticədə müəyyən dövrdən bir vergi islahatları aparılması zərurəti yaranır. İqtisadçılar belə hesab edir ki, hər 5-7 ildən bir əsaslı vergi islahatları, hər 2-3 ildən bir isə qüvvədə olan vergi qanunvericiliyinin səmərəliliyinin dərin təhlili aparılmalıdır. Əgər belə bir təhlil mənfi nəticə çıxarmağa əsas verirsə, onda gecikmədən islahatlar aparmaq lazımdır. Belə bir tendensiya əsasən iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrə xasdır [5].

Keçid dövründə əksər ölkələrdə vergi islahatları tədricən, bir eksperimentdən digərinə keçməklə həyata keçirilir. Eksperimentin nəticələri dərinədən və hərtərəfli təhlil edilir. Bu cür eksperimentlərin müvəffəqiyyətli olmasını iki əsas məqsədə nail olunması təsdiq edir. Birincisi, bütün vergi ödəyicilərinin iqtisadi maraqlarının tarazlığı pozulmamalıdır, ikincisi isə, ölkənin vergi sisteminə qanunvericiliklə daxil edilmiş bütün vergilər öz aralarında məntiqi vəhdət təşkil etməlidirlər [3].

Vergi eksperimenti məhsuldar qüvvələrin, istehsalın sahə strukturunun inkişaf səviyyəsi və sürətində baş verən əsaslı dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq vergi praktikasında nümunə kimi müəyyən dəyişikliklərin edilməsidir. Belə əsaslı dəyişikliklər eksperiment kimi mövcud vergi qanunlarında fərqlənən vergi konsepsiyalarının işlənilib hazırlanması və onların praktikada tətbiq edilməsi zərurətini şərtləndirir. Bir neçə belə konsepsiya işlənilib hazırlanır, onlar qiymətləndirilir və ən optimal hesab olunanı seçilir. Bu konsepsiya bir il müddətinə qanunda vergi eksperimenti elan edilir. Bir il keçdikdən sonra isə bu yenilik yenidən qiymətləndirilir. Praktikada eksperimentin müvəffəqiyyətli olması təsdiq edilərsə, o qanunvericilik şəklində təsdiq edilməsi üçün müvafiq orqanlara təqdim edilir və müvafiq dəyişiklik kimi təsdiq edilir.

Vergi islahatları aparılarkən bir qayda olaraq vergilərin tutulmasının əsas prinsipləri dəyişdirilmir. Bu prinsiplər (ədalətlik, sadəlik və səmərəlilik) vergi qanunvericiliyində aparılması nəzərdə tutulan bütün dəyişikliklərə şamil edilir.

Vergi islahatları vasitəsilə iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsi məqsədilə səmərəli fəaliyyət aparan dövlətlər üçün vergi eksperimentinin yalnız məzmunu deyil, həm də onun vaxtında və sürətlə həyata keçirilməsi çox əhəmiyyətlidir. Gecikmək iqtisadiyyatda böhran vəziyyətinin dərinləşməsinə gətirib çıxarır və həyata keçirilən eksperiment nəzərdə tutulan səmərəni vermir [5]. Vergitutma sistemindəki dəyişikliklərin vaxtında aparılmasından asılı olaraq ortaya çıxan problemləri aşağıdakı qruplarda cəmləşdirmək olar:

- vergi siyasətinin dəyişdirilməsinin zəruri olması barədə qərarın vaxtında qəbul edilməməsi;
- vergi eksperimentinin vaxtında aparılmaması;
- vergi eksperimentinin istiqamət və məzmununun düzgün müəyyənləşdirilməməsi və eksperimentin gedişinə vaxtında dəyişikliklər edilməməsi;
- vergi islahatlarından gözlənilən effektin gec əldə edilməsi;
- reallığın düzgün qiymətləndirilməməsi və vergi ilə bağlı digər maliyyə-təsərrüfat normalarına yanlış düzəlişlərin edilməsi.

Vergi qanunlarının fəaliyyətinin mənfi simptomlarına hökumətin dərhal reaksiya verməsi bir sıra amillərdən asılıdır. Bu amillərdən ikisi daha çox əhəmiyyət kəsb edir:

- islahatçıların iqtisadi cəhətdən zəruri olan vergi islahatlarının aparılmasına peşəkarcasına hazır olması;
- iqtisadiyyatın bu dəyişiklikləri qəbul etməyə hazır olması.

İqtisadiyyatın vergi qanunvericiliyində aparılan dəyişikliklərə necə reaksiya verəcəyini qabaqcadan müəyyənləşdirmək çox mürəkkəb bir prosesdir. Bu zaman bir-birini təkzib edən aşağıdakı iki reaksiyanın baş verməsi mümkündür:

- iqtisadiyyat ona təklif edilmiş vergi stimullaşdırıcı tədbirləri və məhdudlaşdırıcı sanksiyalarını qəbul edir. Bu zaman iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun həcmi artır, gizli iqtisadiyyatdan leqal iqtisadiyyata kapital axını artır.
- biznes tez bir zamanda bir vergi sığınacağına qanunvericilikdə məhdudluğu olmayan digər vergi sığınacağı ilə əvəz edir.

Vergi islahatlarının effektiv olması adətən, onun həyata keçirilməsi ilə bağlı olan itkilərin az olması dərəcəsi ilə qiymətləndirilir. Qiymətləndirmənin daha bir meyarı isə qanun qəbul edilərkən qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nə dərəcədə nail olunmasıdır. Buna görə də hər bir yeni vergi islahatı növbəti islahata doğru hərəkətin başlanğıcıdır.

İslahatlar zamanı keçid dövrünü yaşayan dövlətlər daha böyük çətinliklərlə üzləşirlər. Vergi islahatlarının aparılmasına zərurətin artması hər şeydən əvvəl onunla əlaqədardır ki, bazara keçid şəraitində ölkə iqtisadiyyatı dərin böhran vəziyyəti keçirir. Dövlət gəlirlərinin əsas mənbəyi olan istehsal sahəsi tənəzzüldə olur. Əhalinin gəlirləri az olduqda büdcəyə ödənişlərin də səviyyəsi aşağı olur. Buna görə də dövlət vergilərinin səviyyəsini qaldırmadan, iqtisadiyyatın dirçəlməsinə nail olmaq üçün maliyyə vəsaiti axtarışı problemi ilə rastlaşır.

Ona görə də keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə vergi islahatları aparılarkən 3 əsas prinsipi nəzərə almaq lazımdır:

- ölkənin sosial-siyasi vəziyyəti və onun özünəməxsus xüsusiyyətləri;
- dövlətin iqtisadiyata daha az ağırlı şəkildə vergi müdaxiləsinin formalarının axtarılıb tapılması; Bu zaman dövlətin vergi nəzarəti və vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə vergi sanksiyaları sərtləşdirilməlidir.
- bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində maliyyə ehtiyatlarının axtarılıb tapılması [3]. Vergitutma sahəsində islahatlar həyata keçirilərkən qeyd olunan prinsiplərin nəzərə alınması gözlənilən səmərənin əldə edilməsinə şərait yaradar.

4. Vergi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi üzrə prioritet istiqamətlər

Birbaşa vergilərin təkmilləşdirilməsi üzrə prioritet istiqamətlər. Ümumi vergi daxilolmalarında birbaşa vergilərin xüsusi çəkisinin artırılması və bunun işə vergi dərəcələrinin artması hesabına yox, vergitutma bazasının genişlənməsi hesabına həyata keçirilməsi daha məqsədəuyğundur. Vergitutma bazasının genişlənməsi vergi ödəyiciləri tərəfindən gəlirlərin düzgün göstərilməsi hesabına həyata keçirilməlidir. Bu məqsədlə vergi ödəyiciləri üçün əlverişli iqtisadi və əlavə sosial müdafiə stimullarının yaradılması istiqamətində zəruri tədbirlər görülməlidir ki, onlar faktiki vergitutma bazasının göstərilməsində maraqlı olsunlar. Birbaşa vergilər üzrə aşağıdakı istiqamətlərdə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədə uyğun hesab oluna bilər.

Gəlir vergisinin təkmilləşdirilməsi üzrə prioritet istiqamətlər. Respublikamızın iqtisadiyyatının inkişaf tempi və gələcək perspektivləri nəzərə alınmaqla qeyd edilməlidir ki, fiziki şəxslərin gəlirlərinin getdikcə artması ənənəsi daim davam edəcəkdir. Bu baxımdan fiziki şəxslərin gəlir vergisi sahəsində aşağıdakı prioritetlər nəzərə alınmalıdır:

1. Gəlir vergisi ilə bağlı vergi daxilolmalarının artması fiziki şəxslərin vergitutma bazasının artması hesabına həyata keçməlidir;
2. Vergitutma bazasının artması ölkənin iqtisadi inkişafı ilə bağlı fiziki şəxslərin gəlirlərinin artması və vergi ödəyiciləri tərəfindən bu gəlirlərin şəffaf göstərilməsi hesabına təmin olunmalıdır;
3. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər tərəfindən real gəlirlərin şəffaflığının təmin edilməsi üçün mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi vasitəsilə onlara real gəlirlərin göstərilməsi üçün əlverişli stimullar yaradılmalıdır.

Bu həm dövlətin iqtisadi-sosial sahədə fəaliyyətinin səmərəliliyinin artması, həm vergi sahəsinin inkişafı baxımından beynəlxalq standartlara yaxınlaşması üçün zəruridir. Nəticədə fiziki şəxslərin gəlirlərinin şəffaflığının artması təmin oluna biləcək, bu işə öz növbəsində ölkədə müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin və gəlirlərin artmasına müsbət təsir göstərəcək.

Mənfəət vergisinin təkmilləşdirilməsi üzrə prioritet istiqamətlər. Mənfəət vergisi üzrə aşağıdakı əsas prioritet istiqamətlərin nəzərə alınması məqsədəuyğun hesab edilə bilər:

1. Aşağı (vahid dərəcə saxlanılmaqla) vergi dərəcənin tətbiqi ilə vergitutma bazasının genişləndirilməsi;
2. Müəssisələrin vergi yükünün azaldılması və bunun əsasında özəl biznesin bütün sahələrinin daha da inkişaf etdirilməsi;
3. Vergi güzəştlərinin dövlətin sosial-iqtisadi proqramlarının strateji məqsədlərinə uyğun, ancaq müvəqqəti və əldə edilmiş nəticələrə əsaslanaraq verilməsi.

Sadələşdirilmiş vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi və onun tətbiq sahəsinin genişləndirilməsi. Beynəlxalq təcrübəyə əsasən, kiçik biznes üçün müxtəlif ölkələrdə sadələşdirilmiş vergi sistemi tətbiq olunur. Respublikamızda kiçik biznesin inkişafı üçün sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqi davam etdirilməlidir ki, xüsusilə regionlarda kiçik biznes obyektləri rəqabət qabiliyyətli olsunlar və məşğulluq problemi tam həll olunsun.

Ancaq kiçik biznes üçün nəzərdə tutulmuş sadələşdirilmiş vergi rejimindən istifadə edərək bir sıra iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə sadələşdirilmiş vergi ödəyiciləri kimi qeydiyyatda durmaqla vergidən yayınma halları vergi orqanlarının xüsusi nəzarətində olmalıdır. Bu baxımdan kiçik biznes müəssisələrini aşağı vergi dərəcəsi ilə vergiyə cəlb edərək uçota almaq qərarı həm iqtisadi fəaliyyət növü, həm dövriyyə, həm də işçilərin sayı və xidmət sahəsi kimi parametrlər əsasında qəbul edilməsi məqsədəuyğundur.

Sadələşdirilmiş vergi üzrə sistemin daha da təkmilləşdirilməsi və bu sistem çərçivəsində vergilərin dərəcələr üzrə diferensiasiya olunması məqsədə uyğundur. Ümumi olaraq sadələşdirilmiş vergilərin dövriyyə əsasında hesablanması, biznes növündən və müəssisənin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müxtəlif vergi dərəcələri, parametrlər və elastik əmsalların tətbiq olunması təkmilləşdirilməlidir. Eyni zamanda bu sistem üzrə istifadə olunan parametrlərin və elastik əmsalların sadə olması, tez və obyektiv üsullarla müşahidə edilməsi və vergi dərəcələrinin müxtəlifliyinin minimal olması məqsədəuyğundur.

Bir sıra biznes fəaliyyəti növləri üzrə vergi nəzarətində çətinliklərin olması istisna edilmir, böyük insan resursları tələb olunur və vergidən yayınma hallarının mövcud olması istisna edilmir. Ona görə də, belə fəaliyyət növləri üçün sadələşdirilmiş vergi üzrə təkmilləşdirilmiş sisteminin tətbiqi həm vergi ödəyicilərin vergidən yayınma üzrə risklərini, həm də vergi orqanları üçün inzibati xərclərini xeyli azalda bilər.

Ödəmə mənbəyində tutulan vergilərin təkmilləşdirilməsi üzrə prioritet istiqamətlər. Ödəmə mənbəyində tutulan vergi onun yığılması baxımından ən az inzibati xərclər tələb edən və əməl etmə üzrə ən səmərəli vergi növüdür. Ona görə ödəmə mənbəyində tutulan vergi üzrə tətbiq sahələrinin genişlənməsi məqsədəuyğundur. Bununla bağlı əmək haqqı, dividendlər, royalti və sair

ödəmələrdən başqa vergilərin düzgün hesablanması və nəzarəti çətin olan və böyük inzibati xərclər tələb edən bir sıra işlər üzrə müəssisələrin ödənişləri edərkən vergi agentləri kimi mənbədə vergi tutması məqsədəmüvafiqdir.

Əmlak vergisinin təkmilləşdirilməsi üzrə prioritet istiqamətlər. Təhlil və reallıqlar göstərir ki, əmlak vergisinin yığılmasının səmərəsi yüksəkdir və bu vergidən yayınma halları demək olar ki, qeyri-mümkündür. Əmlak vergisi üzrə də uzun müddətli strateji tədbirlərin işlənilib hazırlanması zamanı aşağıdakı prioritetlərin nəzərdə tutulmasını zəruri hesab etmək olar.

- ❑ əmlak və torpaq vergilərini əvəz edən daşınmaz əmlaka görə bir vahid verginin tutulması;
- ❑ əmlak və torpaq vergisinin həm vergilərin yığılmasının artması, həm də sosial ədalət və ekoloji tələblər üzrə prinsiplərə cavab verməsi.

Təbii ki, əmlak və torpaq vergilərinin tutulması progressiv vergi dərəcələri əsasında qurulmalı və bir sıra sosial qrupları üçün güzəştlər də nəzərdə tutulmalıdır.

İnsanların şəxsi istifadəsində olan torpaq sahələrində və ya sənaye obyektləri yerləşən torpaqlarda ekoloji tədbirlər həyata keçirildiyi hallarda aşağı dərəcə ilə torpaq vergisinin tətbiq olunması məqsədəmüvafiq olardı.

Dolayı vergilərin təkmilləşdirilməsi üzrə prioritet istiqamətlər. Dolayı vergilər üzrə prioritet istiqamətlər ondan ibarət olmalıdır ki, vergi qanunvericiliyinin və inzibatçılığının daha da təkmilləşdirilməsi yolu ilə vergidən yayınma halları tam aradan qaldırılsın. Əlavə dəyər vergisinin səmərəliliyinin artırılması, vergidən yayınma hallarının minimuma endirilməsi, büdcə gəlirlərində ƏDV-nin payının artırılması baxımından mal və xidmətlər üzrə ƏDV-nin müxtəlif dərəcələrinin tətbiq olunması məqsədəuyğun olardı.

Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin prioritet istiqamətləri. Strateji prioritetlər və ölkənin maliyyə imkanlarının sürətlə artması vergi qanunvericiliyinin və inzibatçılığının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması proseslərinin daha sürətlə aparılmasına tələblər və eyni zamanda imkanlar yaradır.

Beynəlxalq standartlara cavab verən vergi inzibatçılığının əsas hədəfləri həm vergi ödəyicilərinin, həm vergi orqanlarının tələblərinə cavab verməlidir, bununla bağlı inzibatçılığın fəaliyyət istiqamətləri bir-birini tamamlamalıdır və aşağıdakı tarazlıq əsasında inkişaf edilməlidir:

- vergi inzibatçılığının vergi ödəyicilərinin vergilərin könüllü ödənilməsinin artmasına yönəlməsi (*vergilərin düzgün hesablanmasına və tam ödənilməsinə vergi orqanları tərəfindən hərtərəfli kömək və xidmətlər göstərilməsi, vergi ödəyicilərinin hüquqlarının qorunması, vergi ödəyiciləri tərəfindən vergi öhdəliklərinin və vergi qanunvericiliyindən irəli gələn vəzifələrin vaxtında, yəni heç bir təsir mexanizmi olmadan yerinə yetirilməsi*);
- sahibkarlıq subyektlərinin informasiya təminatının yaxşılaşdırılması və məlumat əldə etmə imkanlarının genişləndirilməsi;

- ayrı-ayrı iqtisadi fəaliyyət növləri və vergi ödəyicilərinin qrupları üzrə vergidən yayınma risklərinin aşkar edilməsi və bu risklərin aradan qaldırılması üçün vergi inzibatçılığının potensialının artırılması;
- vergi qanunvericiliyinin və vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahələrinin və imkanlarının daha da genişləndirilməsi (*e-bəyannamələrin tətbiqinin sürətlə artırılması, kameral yoxlamalarda ayrı-ayrı iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə analitik məlumat və müəssisələrin məlumat bazalarını yaratmaqla sahə üzrə minimal dövriyyələr və elastik əmsallar əsasında istənilən müəssisələrin vergi potensialının hesablanması, uyğunsuzluğun təyin edilməsi üzrə daha çevik proqram təminatlarının tətbiq olunması, səyyar vergi yoxlamalarının planlaşdırılmasında və vergi ödəyicilərinin risklərinin təhlilində, səyyar vergi yoxlamalarının keçirilməsində auditorlara dəstək olan kompyuter ekspert sistemlər yaradılması və tətbiq olunması və s.*);
- vergi orqanlarının əməkdaşlarının peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması;
- vergi sahəsində Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrlə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi
- vergi ödəyicilərinin hüquqlarının qorunması məqsədilə apelyasiya sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi.

5. Nəticə

Qeyd olunanlardan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, vergi mexanizminə yalnız vergilərin yığılması prosesinin gedişinə dövlətin operativ müdaxiləsi mövqeyindən yanaşmaq düzgün deyildir. Belə yanaşma zamanı vergi mexanizmi öz obyektiv xarakterini itirir və pul vəsaitlərinin yenidən bölüşdürülməsinin subyektiv bir vəsitəsinə çevrilir. Vergi mexanizmində obyektiv və subyektiv başlanğıc üzvü bir vəhdət təşkil edir və onlar arasındakı tarazlığı pozmaq olmaz.

Bazar münasibətləri iqtisadi, o cümlədən vergi formaları və metodları ilə dolayı tənzimləmə sisteminin tətbiq edilməsini tələb edir. Qeyd edilənlərdən görünür ki, dünya təcrübəsi bu cür tənzimlənmə sistemlərindən geniş istifadə edir. Bu şəraitdə ən mühüm problemlər vergi tənzimlənməsi proseslərinin nəzəri əsaslandırılması, iqtisadiyyatın tənzimlənmə sistemində onun yeri və rolu ilə bağlıdır.

Beləliklə, araşdırma göstərir ki, dövlət yalnız fiskal funksiyanın yerinə yetirilməsində deyil, həm də dayanıqlı iqtisadi artımın təmin olunması məqsədilə işgüzar fəallığın artırılmasında da maraqlı olmalıdır. Bütövlükdə götürdükdə dövlət tənzimlənməsi sistemi iqtisadi və sosial siyasətin prioritetlərinin dəyişməsinə uyğun olaraq daim təkmilləşməlidir. Vergi münasibətləri yenidən bölüşdürücü xarakterli olduğundan ictimai tərəqqi onların inkişaf səviyyəsindən asılıdır. Vergi münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi bütün hökumətlərin fəaliyyətinin ən çətin sahəsidir. Beləliklə,

vergitutmanın təkmilləşdirilməsi möhkəm iqtisadi bazisin yaradılması və sabit ictimai inkişafa nail olunması ilə sıx surətdə bağlıdır.

Vergi qanunvericiliyinin və inzibatçılığının beynəlxalq standartlara uyğunlaşma istiqamətlərini müəyyən etmək məqsədilə, dünyada, xüsusən Avropa İttifaqının və digər ölkələrin vergi siyasəti üzrə təcrübəsi dərinədən təhlil edilməlidir, bununla yanaşı Respublikamızın xüsusiyyətləri də nəzərə alınmalıdır. Vergi ödəyicilərinin və dövlətin maraqlarının maksimum (mümkün) tarazlığına nail olunması vergi tənzimlənməsinin əsas məqsədini təşkil edir.

Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı amilləri təkmilləşdirmək lazımdır.

- vergitutma sisteminin qurulmasının təşkilati-iqtisadi prinsiplərini;
- vergi sisteminin idarəetmə mexanizmini;
- ayrı-ayrılıqda götürülmüş hər bir verginin hesablanması texnikasını.

İqtisadiyyatda bazar islahatlarının həyata keçirilməsi səmərəli vergitutma sistemi yaratmadan mümkün deyildir. Bu sistem iqtisadiyyatın tənzimlənməsində, büdcə gəlirlərinin formalaşdırılmasında, sosial yönümlü iqtisadiyyatlı bütün ölkələrdə inflyasiyanın qarşısının alınması və qiymət artımının məhdudlaşdırılmasında dövlət maraqlarının əsas daşıyıcısıdır. Təkrar istehsal prosesi iştirakçılarının maraqlarını ifadə etməklə vergi sistemi onların tarazlığını və ictimai tərəqqini təmin edir.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında dövlətin yeritdiyi uğurlu vergi siyasəti və bu siyasətin məqsədlərinə nail olunması istiqamətində həyata keçirilən vergi islahatları ölkə iqtisadiyyatının dinamik və hərtərəfli inkişafı üçün əlverişli mühit yaradılması işinə xidmət edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Allahverdiyev H.B., Qafarov K.S., Əhmədov Ə.M. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Bakı: "Nasir", 2002, 447 s.
2. Kəlbəliyev Y.A. Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri. Monoqrafiya. Bakı: "Elm", 2005, 468 s.
3. Məmmədov F.Ə. və başqaları. Vergilər və vergitutma. Bakı: 2010, 512 s.
4. Rzayev P.Q. İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi problemləri və onların həlli yolları. "Azərbaycanın vergi xəbərləri". №12, 2010. S. 21-31
5. Rzayev Z.H. Vergi menecmenti. Dərslik. Bakı: 2007, 324 s.
6. Бабашкина А.М. Государственное регулирование национальной экономики. М.: Финансы и статистика, 2007, 256 с. (Babuşkina A.M. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. M.: Maliyyə və statistikası, 2007, 256 s.)
7. Дамирчиев М.И., Кучерявенко Н.П., Рагимова С.М. Налоговое право Азербайджанской Республики, Баку: "Qanun", 2009. 424 с. (Dəmirçiyev M.İ., Kuçeryavenko N.P., Rəhimova S.V. Azərbaycan Respublikasının vergi hüququ. Bakı "Qanun", 2009, 424 s.)

8. Мусаев А.Ф., Садыгов М.М., Магеррамов Р.Б., Салаев Р.А. Налоги и налогообложение в Азербайджане. Баку: 2005, 530 с. (Musayev A.F., Sadiqov M.M., Məhərrəmov R.B., Salayev R.A. Azərbaycanca vergilər və vergi qoyma. Bakı: 2005, 530 s.)
9. Попова Л.В., Дрожжина И.А., Маслов Б.Г. Налоговые системы зарубежных стран. М.: 2008, 368 с. (Popova L.V., Drojjina İ.A., Maslov B.Q. Xarici ölkələrin vergi sistemi. M.: 2008, 368s.)
10. Самедзаде З.А. “Этапы большого пути - Экономика Азербайджана за полвека, её новые реалии и перспективы”, Баку: “Нурлар”, 2004, 936 с. (Səmədzadə Z.A. “Böyük yolun mərhələləri: yarım əsr ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatı, onun gerçəklikləri və perspektivləri”, Bakı: “Nurlar”, 2004, 936 s.)

Рзаев Парвиз Гафар оглы

доктор философии по экономике, доцент
Министерство Налогов Азербайджанской Республики

Направления усиления стимулирующей роли механизма налогового регулирования

Аннотация

В статье рассматриваются направления усиления стимулирующей роли механизма налогового регулирования.

Одним из важнейших условий развития механизма налогового регулирования в современных условиях является оптимизация налогового регулирования за счет сокращения числа индивидуальных льгот. Единственный адресат налоговых преференций - товаропроизводитель, который обеспечивает выпуск продукции, способной конкурировать на мировом рынке.

Налоговое регулирование, как часть государственного регулирования, большое преследует интересы государства, сводящиеся к максимальному обеспечению общественных потребностей и их финансовому покрытию. Но, с другой стороны, налоговое регулирование должно обеспечивать воспроизводственный процесс хозяйствующих субъектов.

В статье рассматривается стимулирующая роль инвестиционных процессов, принятие структурных решений в экономике, выбор приоритетов развития и сдвигов, создание новых технологий и рабочих мест не всегда определяли главное стратегическое направление в экономике и нередко использовались после решения фискальных целей.

Ключевые слова: *налоговое регулирование, налоговые механизмы, налоговые реформы, налоговые эксперименты, налоговое администрирование.*

Rzayev Parviz Gafar oğlu

Dos. Ph.D. in Economics

Ministry of Taxes of Azerbaijan Republic

Directions of strengthening of a stimulating role of the mechanism of tax regulation

Abstract

In article directions of strengthening of a stimulating role of the mechanism of tax regulation are considered.

One of the major conditions of development of the mechanism of tax regulation in modern conditions is optimisation of tax regulation at the expense of reduction of number of individual privileges. The unique addressee of tax preferences - a commodity producer which provides the output, capable to compete in the world market.

Tax regulation as the state regulation part, big pursues the interests of the state reduced to the maximum maintenance of public requirements and their financial covering. But, on the other hand, tax regulation should provide process of managing subjects.

In article the stimulating role of investment processes is considered, acceptance of structural decisions in economy, the choice of priorities of development and shifts, creation of new technologies and workplaces not always defined the main strategic direction in economy and were quite often used after the decision of the fiscal purposes.

Keywords: *Tax regulation, tax the mechanism, tax reforms, tax experiments, tax administration.*

JEL Classification Codes: E62, G28, G32, G38, H25.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 22.12.10.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 21.01.11.

Çapa qəbul olunmuşdur: 25.01.11.